

УДК 159.9:378.017

III 25

*Ганна ШАРАПА*

## **ОРГАНІЗАЦІЯ ГУМАННОЇ ВЗАЄМОДІЇ З ВИХОВАНЦЯМИ ЯК ВАЖЛИВЕ ЗАВДАННЯ ПЕДАГОГА**

*У статті розкрито особливості гуманної взаємодії педагога та вихованців. Наголошено на необхідності організації діалогічної взаємодії у навально-виховному процесі, утвердженні особистісно орієнтованого підходу до вихованців, уникненні стереотипізації щодо окремих категорій школярів. Вказано на конкретні шляхи досягнення гуманної взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу (активний пошук шляхів пристосування дорослих до дитини, напрацювання індивідуальних навчальних програм, які враховували б специфіку розвитку самих дітей тощо).*

**Ключові слова:** гуманна взаємодія, особистісно орієнтований підхід у вихованні, діалогічна взаємодія, стереотипізація.

**Постановка проблеми.** Успішне розв'язання завдань сучасної освіти безпосередньо пов'язане з удосконаленням підготовки педагогів. Жодна інша професія не ставить таких вимог до людини, як професія педагога. Педагог, учитель, вихователь – довірена особа суспільства, якій воно вручає найдорожче і найцінніше – дітей, свою надію, своє майбутнє. Доля дітей у руках педагога, у його золотому серці, він має бути джерелом радісного пізнавального і морального зростання своїх вихованців. Суспільство ставить перед учителем завдання бути не тільки неповторною особистістю, носієм загальнолюдських цінностей, глибоких і різноманітних знань і високої культури, а й прагнути до втілення в собі людського ідеалу [8, 26].

Педагог повинен вміти створити таку духовну, інтелектуальну та емоційну обстановку під час спілкування, щоб панувала атмосфера довіри, добра, людяності, взаєморозуміння та психологічної взаємопідтримки. Завдання вчителя – знайти шлях до формування позитивних емоцій у процесі навчання й виховання [16, 118].

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Значний внесок в обґрунтування теоретичних засад формування гуманних взаємин педагога й вихованців внесли відомі вчені-педагоги А. Макаренко [10], М. Пирогов [10], В. Сухомлинський [14], К. Ушинський [15] та ін. Наголошуючи на важливості гуманного ставлення педагога до вихованців, В. Сухомлинський писав: “Ми творимо Людину, як скульптор творить свою статую з безформного шматка мармуру: десь у глибині цієї мертвої брили лежать прекрасні риси, які потрібно добути, очистити від усього зайвого” [14, Т. 4, 478]. Таке творення людини, переконаний педагог, неможливе без високого рівня духовності педагога, його готовності будувати людяну, гуманну взаємодію у навчально-виховному процесі та позаурочній діяльності школи.

Ця проблематика стала предметом досліджень багатьох сучасних педагогів, зокрема Г. Балла [1], Г. Григоровича [4], В. Кан-Калика [7], О. Каплуновської [9] та ін. У цьому контексті важливого значення набуває розробка принципів гуманізації діяльності вчителя. Зокрема, над цим завданням працюють Г. Балл [1], А. Богуш [2] та ін.

Виховний сенс спілкування вчителя з учнями підтверджено наукою та практикою ще з давніх часів. Необхідність формування педагогічного процесу на гуманних основах доводиться багатьма педагогами. Між цим, зацікавленість проблемами спілкування, яка посилилась за останні десятиріччя, показала, що роль взаєморозуміння, встановлення взаємовідносин довіри хоч і мають велике значення, але представлені в науці недостатньо і вимагають спеціального дослідження.

**Метою статті** полягає в обґрунтуванні необхідності організації гуманної взаємодії суб'єктів виховного процесу задля повноцінного розвитку особистості вихованця.

Визначальною рисою діалогічної взаємодії є гуманістична позиція вчителя щодо учня. У процесі навчального спілкування на

основі педагогічної взаємодії школярі мають можливість здобувати знання за потребами та інтересами.

Основою відносин довіри є діалог. Діалог виступає у поєднанні зовнішнього і внутрішнього, тобто інтерсуб'єктної та інтрасуб'єктної взаємодії, позаяк для нас суттєво, щоб:

– акценти діалогу не були зміщені в один із боків взаємодії, такий “діалог на рівних” неможливий без паралельного розгортання внутрішніх діалогів кожним суб'єктом, тому в нашому розумінні діалог набуває характеристики внутрішнього (діалогу-процесу) й будується за рахунок спів-порівняння;

– взаємодія зачіпала глибинні, істотні, сенсові пласти;

– діалог був не тільки засобом передачі сенсу, засобом їх об'єктивації, але й став засобом сенсоутворення, творчого спів-порівняння, співтворчості, співзнання, співіснування, співпраці, погодження, співвідносин, співчуття, співстраждання, співпереживання та ін., перетворюючи його на умови, засіб та результат розвитку суб'єктів і їх взаємодії [13, 83].

Важливо усвідомлювати ще одну суперечність, обґрунтовану педагогом В. Андреевим, яка, варто зазначити, і сьогодні має місце у практиці сучасної школи [11, 457 – 458]. Ідеться про командно-адміністративний, авторитарний стиль керування вчителем навчально-пізнавальною діяльністю школярів, використання при цьому лише методів прямого й оперативного управління, що, звісно, пригнічує творчий підхід до вивчення предмету учнем.

При авторитарному стилі виховання з боку батьків, вихователів дошкільного закладу або вчителів школи діти відчують фрустрацію таких життєво важливих потреб, як безпека, любов, спілкування, пізнання разом з дорослими навколишнього світу світу. Постійні очікування небезпеки з боку навколишніх, безперервні стресові перевантаження викликають виснаження ще не зовсім сформованої нервової системи дитини, що призводить до різноманітних соматичних і функціональних захворювань [4].

Традиційна освіта, орієнтована на класно-урочну систему, на передачу певної суми знань від вчителя до учня, не враховує

індивідуальні особливості дитини, а тим більш її психологічний стан. Це призводить до того, що вона розуміється як об'єкт зовнішнього світу. Так, учень для педагога є об'єктом навчальних та виховних впливів, часто-густо прихованих або ж і явних маніпуляцій. Позиція педагога егоцентрична і монологічна. Реальне співробітництво учасників педагогічного процесу унеможливлене, воно підмінюється демонстраціями ритуальних зовнішніх форм, позбавлених сутнісних психологічних характеристик. Типовими для учасників педагогічного процесу є негативні психоемоційні стани: тривожність, фрустрація, страх, агресія, аутоагресія тощо. Особистісне пізнання та розвиток мають епізодичний, стихійний характер. Учасники навчально-виховного процесу поставлені в ситуацію змагання, суперництва, що зумовлює розвиток заздрощів, амбіційності, формування неадекватної самооцінки та перфекціонізму. Сприйняття особистістю самої себе набуває фрагментарного характеру, воно нецілісне, а функціонально-рольове. Особистість учня сприймається (і оцінюється) через призму шкільної оцінки. Стосунки між учасниками педагогічного процесу ґрунтуються на оцінюванні один одного, навішуванні "ярликів" (відмінник, здібний, посередній, тупий тощо, однією стороною, педант, училка, математичка, – іншою) залежно від формальних проявів та показників [5, 165].

Уникнути цього, вважають психологи і педагоги, можливо за умови врахування низки важливих факторів. Насамперед потрібно використовувати не лише пряме керування творчою навчальною діяльністю школярів (що втілюється у розробленні й реалізації комплексу способів її організації), а оптимально поєднувати його з непрямым управлінням (створенням матеріальних, інформаційних, організаційних умов для реалізації цієї діяльності) та забезпечувати передумови (активізацію пізнавального інтересу, розвиток потреби в діяльності творчого виду тощо).

По-друге, в основі спілкування зі школярами, керування процесом розвитку творчої навчальної діяльності повинен переважати демократичний стиль спілкування, педагогіка співробітництва Педагогіка співробітництва, демократичність у стосунках з учнями забезпечать

безпосереднє звернення вчителя до розуму і серця вихованця. Така співпраця вчителя й учнів є важливим умінням педагога допомагати школярам долати труднощі, здійснювати самооцінку знань, ставити чітко сформульовані навчальні завдання, намагання спільними зусиллями розв'язати їх, надання простору самостійній думці та судженням, творчим пошукам вихованців, що в сучасній педагогіці трактується як нові ролі педагога – фасилітатора, наставника, консультанта – серед низки інших, якими він повинен володіти. “Головна мета уроку, навчально-пізнавальних завдань у тому, щоб повернути дитину до самої себе, на розвиток власних здібностей і можливостей, на самовиховання” [11, 457].

Окремо слід зупинитися на закономірностях педагогічної перцепції, адже від успішності пізнання вчителем особистості учня багато в чому залежить ефективність педагогічного управління процесом його розвитку.

Одним із найважливіших механізмів міжособового пізнання виступає стереотипізація. Її суть полягає у тому, що ми схильні сприймати інших людей через призму притаманних нам деяких стійких еталонів (стереотипів). Слід мати на увазі, що у більшості випадків формування таких еталонів відбувається стихійно, непомітно для особистості, що і зумовлює значною мірою їх владу над нами, особливо в умовах дефіциту інформації про людей, коли ми вимушені оцінювати за першим враженням [6, 76].

Виділяють такі основні групи соціально-перцептивних стереотипів: 1) антропологічні; 2) етнонаціональні; 3) соціально-статусні; 4) соціально-рольові; 5) експресивно-естетичні; 6) вербально-поведінкові. З антропологічними стереотипами ми маємо справу тоді, коли внутрішні, психологічні якості людини оцінюються залежно від її антропологічних ознак, від особливостей зовнішнього вигляду. Етнонаціональні стереотипи проявляються у випадках, коли психологічна оцінка особистості опосередкована її належністю до певної раси, нації, етнічної групи та ін. Слід наголосити, що із усіх видів стереотипів саме антропологічні та етнонаціональні найменш надійні; опора на них частіше, ніж в інших випадках, спричиняє помилки в

оцінці людей. Соціально-статусні стереотипи полягають у залежності оцінки особистісних якостей людини від її соціального статусу. Соціально-рольові стереотипи проявляються у залежності оцінки особистісних якостей людини від виконуваної соціальної ролі, рольових функцій. Емоційно-естетичні стереотипи виявляються в залежності оцінки особистості від зовнішньої привабливості людини (наприклад, “ефект краси”). Більш привабливим людям ми схильні приписувати і більш позитивні особистісні якості, і кращі досягнення в діяльності. Вербально-поведінкові стереотипи також пов’язані із залежністю оцінки особистості від зовнішніх особливостей (мови, міміки, пантоміміки, експресивних особливостей і т.п.), однак тут привабливість вже не є визначальною [3, 135].

Описаний вище механізм стереотипізації має місце і в процесі пізнання вчителем особистості учня. Причому “спрацьовують” усі різновиди стереотипів: соціальні, емоційно-естетичні та інші, рідше антропологічні. Так, у педагогів під впливом власного досвіду формуються специфічні соціальні стереотипи “відмінника”, “активіста”, “двієчника” тощо. Зустрічаючись вперше з незнайомими учнями, вчитель з більшою чи меншою ймовірністю прогнозує наявність у них рис, зумовлених належністю до тієї чи іншої категорії. До категорії “неблагополучних” потрапляють, як правило, непосидючі, активні діти, з власною думкою, які не можуть не прореагувати на зауваження вчителя, готові вступити в суперечку з ним. Водночас школярі, які залежать від вказівок і зауважень вчителя, демонструють свою покірність, оцінюються радше як благополучні. Їх вкрай рідко відносять до категорії “важковиховуваних”. Вчитель, як і інші люди, як правило, не усвідомлює впливу емоційно-естетичних характеристик на власні оцінні судження, від чого їх дієвість лише посилюється.

Отже, завданням педагога мають стати уважні спостереження та прислухання до дитячих запитів, оцінок, суджень, емоційних проявів. За умови переформулювання питання “Що робити з дитиною?” на питання “Якими слід бути самим дорослим у побудові рівноправної взаємодії?” – плідним може стати активний пошук шляхів пристосування дорослих до дитини, напрацювання індивідуальних навчальних

програм, які були б максимально гнучкими та враховували специфіку розвитку самих дітей. Зрозуміло, цей шлях не є легким, оскільки потребує розвитку та самовдосконалення педагогів, але саме рухаючись ним, можна досягти не лише справжнього взаєморозуміння з конкретним вихованцем, а й вийти на новий рівень побудови відкритих стосунків із людьми, позбавлених маніпуляцій, тиску, несвободи [9].

**Висновки.** Гуманістична спрямованість діяльності педагога дає змогу виховати гуманного вихованця, здатного розуміти й відчувати інших людей, проявляти емпатію і взаєморозуміння. Піклуючись про гідне життя та повноцінний розвиток кожної дитини, вихователь має забезпечити демократичний стиль спілкування, уникати, якщо це можливо, стереотипізації, що в кінцевому результаті дасть змогу забезпечити умови для творчого, культурного та духовного становлення кожної особистості.

**Перспективи подальших досліджень.** Уважаємо, що стаття не вичерпує усіх аспектів проблеми гуманізації взаємин педагога та вихованців. Перспективними для подальших досліджень можуть стати питання підготовки педагогів до гуманної взаємодії з вихованцями, готовності вихователів до формування гуманних рис характеру у вихованців тощо.

## Література

1. Балл Г.А. Психология в раціогуманистической перспективе: Избранные работы / Г.А. Балл. – К. : Основа, 2006. – 408 с.
2. Богуш А.М. Принципи гуманізації освіти у вищій школі / А.М. Богуш // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського : зб. наук. праць. – Вип. 10 : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції: Пріоритетні напрямки розвитку професійної освіти. Ч. 1. – 2002. – С. 50 – 54.
3. Бордовская Н. Педагогика : учебник для вузов / Н.В. Бордовская, А.А. Реан. – СПб. : Питер, 2000. – 304 с.
4. Григорович Р.В. Психолого-педагогічний супровід збереження психічного здоров'я школярів / Р.В. Григорович [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [osvita-svyat.kiev.ua/content/articles/index.php?a...](http://osvita-svyat.kiev.ua/content/articles/index.php?a...)
5. Заброцький М.М. Екопсихологічні аспекти праці вчителя / М.М. Заброцький // Еколого-психологічні чинники сучасного способу життя : колективна монографія / за наук. ред. Ю.М. Швалба. – К. : Педагогічна думка, 2008. – С. 160 – 171.

6. Заброцький М.М. Педагогічна психологія : курс лекцій / М.М. Заброцький. – К. : МАУП, 2000. – 100 с.
7. Кан-Калик В.А. Педагогическое творчество / В.А. Кан-Калик, Н.Д. Никандров. – М. : Педагогика, 1990. – 144 с.
8. Капінус Н. Готовність учителів до педагогічної взаємодії / Н. Капінус // Директор школи Україна : науково-методичний журнал. – 2008. – № 4. – С. 26.
9. Каплуновська О.М. Гуманізація освітнього простору ДНЗ як умова розвитку особистості дитини дошкільного віку / О.М. Каплуновська [Електронний ресурс] // Детство в современном мире: первые 7 лет и вся жизнь : материалы I Междунар. образовательного форума. – Запорожье, 2010. – 311 с. – Режим доступа : [www.ukrdeti.com/firstforum/p21.html](http://www.ukrdeti.com/firstforum/p21.html).
10. Макаренко А.С. Мои педагогические воззрения / А.С. Макаренко // Макаренко А.С. Избранные произведения : в 3-х т. / ред. кол. Н.Д. Ярмаченко и др. – К. : Рад. шк., 1985. – Т. 3. – С. 148 – 170.
11. Мірошник С.І. Психолого-педагогічні умови формування творчої самостійної діяльності старшокласників (у процесі вивчення української літератури) / С.І. Мірошник // Творчість врятує світ : матеріали 7-ї Міжнародної наук.-практ. конф. / уклад.: Б.В. Новіков, Г.В. Лобанова. – К. : ІВЦ “Політехніка”, 2003. – С. 457 – 458.
12. Пирогов Н.И. Вопросы жизни. Дневник старого врача / Н.И. Пирогов. – Иваново, 2008. – 427 с.
13. Романко І.Г. Педагогічні аспекти діалогу в контексті освіти у дослідженнях педагогів загальноосвітніх навчальних закладів Великої Британії / І.Г. Романко // Інноваційний розвиток суспільства за умов крос-культурних взаємодій : матер. Міжнар. наук. конф. для студентів, аспірантів, науковців у 6 ч. – Суми : РВВ СОШПО, 2008. – Ч. 4. – С. 83.
14. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В.О. Сухомлинський. – К. : “Рад. Школа”, 1976. – Т. 1. – 654 с. ; Т. 2. – 670 с. ; Т.3. – 670 с. ; Т. 4. – 640 с. ; Т. 5. – 639 с.
15. Ушинский К. Человѣкъ какъ предметъ воспитанія. Опытъ педагогической антропологии / К. Ушинский. – С.-Петербургъ, 1871. – Т. 1. – 437+XXXVIII с.
16. Ягупов В.В. Педагогіка : навч. посібник / В.В. Ягупов. – К. : Либідь, 2002. – 560 с.

**Шарапа Ганна. Организация гуманного взаимодействия с воспитанниками как важное задание педагога.** В статье раскрыты особенности гуманного взаимодействия педагога и воспитанников. Отмечена необходимость организации диалогического взаимодействия в учебно-воспитательном процессе, утверждения личностно ориентированного подхода к воспитанникам, избежания стереотипизации в отношении отдельных категорий школьников. Указано на конкретные



пути достижения гуманного взаимодействия субъектов учебно-воспитательного процесса (активный поиск путей приспособления взрослых к ребенку, наработка индивидуальных учебных программ, учитывающих специфику развития самих детей и т.п.).

**Ключевые слова:** гуманное взаимодействие, личностно ориентированный подход в воспитании, диалогическое взаимодействие, стереотипизация.

**Sharapa Hanna. Organization humane interaction with pupils as an important task of the teacher.** The article describes the features of humane interaction between teacher and students. The necessity of dialogic interaction in the educational process, strengthening individual approach to pupils, avoiding stereotypes about certain categories of students. Specified in specific ways to achieve humane interaction of the educational process (active search for ways to adapt to the adult child achievements of individual training programs that take into account the specifics of the children themselves, etc.).

**Key words:** humane interaction, learner-centered approach to education, dialogical interaction, stereotyping.